

DESCUBRIMENTS ARQUEOLÒGICS DE PUIG-CASTELLAR

TERME DE SANTA COLOMA DE GRAMANET

Existeix ben prop de Barcelona, entre lo terme de Sant Andreu de Palomar (que ja ve comprés en lo de la nostra grandiosa urbs) y lo de la antiga *Bétulo*, avuy la moderna y crexent ciutat de Badalona, una població petita y bònicoya que s'anomena Santa Coloma de Gramanet.

Aquesta població, apareix assentada sobre suavíssim tossal, á la vora esquerra del riu Besós, y rodejada d'horts y conreus de vinyes y garrofers, que reflexen sa naturalesa completament pagesívola y contribuexen á embellirla.

Lo terrer, per la part de tramontana, s'onlayra, constituint la serra ó cinglera que la separa de Vallensana, y ensemps, la manté á recés dels vents del nord. Forman exa petita serra, la *Plasseta dels Llops*, *Puig-Castellar* y 'ls turons de les hermites de Sant Geroni; alguns plantats de pins y la major part herms.

Si s'pregunta als habitants de Santa Coloma per Puig-Castellar, ningú'n sap donar rahó; altre cosa es, si se 'ls parla del *turó del pollu*, que aytal es lo nom vulgar ab que avuy día es conegut Puig-Castellar. Aquest turó, quina alçada arriba ben frech á frech de 300 metres, está constituhit, principalment, per una gran massa de granet, y llicorella, y conté algunes betes de quarç ab galena, y pedreres de pórfit.

Lo trobarse apartat del poble, una hora ben llarga, sempre pujada, y passar sense conreu per espay de més de cinquanta anys, ha sigut causa de veures poch visitat, sobre tot lo que constitueix lo cim. Sols algún que altre cassador y los bosquetaires que cada quatre ó cinch anys hi anaven á fer costals y á tallar y enfexar la brolla ó llenya terrera, se pot ben dir que eren los únichs vianants que s'hi enlayraven. Y á fe, que be val la pena de pujarhi, perque desde aquell cim se domina tot lo plá de Besós, tant per la part de mitjorn ó sia la que mira al mar, com per l'altre costat, axó es, envers tramontana. Per la part de mitjorn s'ovira tota la costa de Llevant, desde Montjuich fins més enllá del Masnou; y per la part de tramontana se presentan, entre altres pobles, Montcada, Ripollet, Serdanyola, Sant Cugat, Sabadell, Terrassa; y en mitj del horitzó lo Montserrat y en últim terme les montanyes del Panades, Sant Llorens de Munt y la part alta de la comarca Vallesana. Ara be: ¿com se descubriren los tresors arqueològics que per espay de moltes centuries ha vingut amagant exa montanya?

Ja fa alguns anys que nos havia cridat la atenció veure escampats, sobre tot en la part mes alta del Puig, fragments de cerámica de apariciencia romana. Esperonats per lo desitj d'investigar la causa d'apa-

reixer aquells fragments de terrissa en punt tant enlayrat, que feya inverosímil havershi importat d'altre lloch, nos induhíren á investigar en los indrets de la montanya que nos semblaren més á propósit.

Lo resultat del primer assaig no fou infructuós, puix aparegueren gran nombre de fragments d'un mateix model d'urna cineraria, de terrissa vermella, de gran tamany y forma cónica en sa basa, molt semblant á les que 's trobaren en les excavacions de Cabrera de Mataró, ab tanta inteligencia practicades per nostre bon company D. Joan Rubio de la Serna.

Per circumstancies especials no emprenguerem més trevalls d'investigació en dit lloch durant l any 1902. Lo jove y ilustrat ecónom de Santa Coloma (avuy rector de Sant Pau d' Ordal) mossen Joan Palá, no dexá d'acudir en sos passeigs al Puig Castellar, examinant los fragments que hi trovava, los quals mostrats á nostre amich y company lo canonge Collell en 1903, y calificats també de notables, nos induhíren á empendre noves excavacions en dit Puig.

Començades aquestes en los primers dies d'agost de 1904, observarem en la vessant que guayta entre Llevant y Mitjorn una cavitat á semblança de boca de pou de dimensions extraordinaries, ab senyals d'haver sigut obstruïda, y tot seguit disposarem que fos excavada y desenrunada, per assegurar-nos de sí havia servit d'entrada á alguna cova ó mina. Després de treballarhi dos ó tres días, ho abandonarem per no aparexer cap indici de lo que cercavem. Aleshores nos ferem aquesta reflexió: la terrissa que aparexia escampada desde mitja montanya en amunt, no hi havia anat á parar de baix á dalt, sino de dalt á baix, per consegüent era precis comensar per lo cim y allí dirigirem los trevalls. Escavarem un tros, y á la fondaria de 80 centímetres, aparegueren fragments de cerámica grollera, alguns *pondus* y ossos de sanglar, més prompte s'estroncá la font, desaparexent la terra de runes y presentantse lo terreny ferm constituït per una capa de llicorella.

Molt proper á aquest primer punt d'excavació, entromitj de coscolls y brolla del bósch, observarem tres pedres de mida regular, que aparexien arrenglarades, á flor de terra, encara que distanciades unes d'altres. Axó nos feu sospitar que allí hi podia haver despulles d'edificis, y fenthi obrir una rasa, tot seguit aparegué una muralla que resultá tenir més de vint metres de llargada y un metre de gruix, construïda ab paret seca ó siga sense cap material que la lligués, mes feta ab cert art y ben disposada, procurant que les cares planes vinguen al exterior y atapahits los espays que resten buyts entre pedra y pedra, ab pedretes y trossos de llicorella colocats á modo de tascons. Aquest mur, fins á trobar lo terror ferm, te una alçada de dos metres. Excavarem fins á n' aquesta fondaria, posant al descobert uns quatre metres de la longitud total y apareguent un nou mur, que seguint la pendent de la montanya, venia á apuntalarse perpendicularment á la muralla, servintli d'esperó ó contrafort. Al remoure tota aquesta terra, reculli-

rem bon nombre d'objectes d'os y cerámica; mes les condicions ab que tenia de ferse lo treball eran tan desfavorables, que al cap de nou días, ó sia lo 13 d'agost, determinarem pararlo y diferirho para més endavant.

No per axó dexarem d'aprofitar aquesta suspensió, que 'ns servi para fer nous regonexements en la montanya, y prenent com á punt de partida l'emplassament de la muralla que en lo cim havíem descobert, feint algunes probes, descobrirem altres murs que en diverses direccions creuhan lo turó, y seguint la pendent d'aquest, per la part de mitjorn; se 'ns mostraren indicis d'altres dos rengles de muralla, paralels al primer, ó sia al més enlayrat, y á la distancia de 15 metres lo que apareix en primer terme y de 23, lo de més avall. Ab aquests antecedents obtinguerem una área d'exploració de més de 1,600 metres quadrats y poguerem precisar la forma en que devien ferse les excavacions, tant bon punt reprenguéssem lo treball. Aquest fou représ als primers de setembre, treballanthi per espay de quinze días, del 5 al 10 y del 20 al 30, en qual data les dexarem sospeses indefinidament per tenirnos d'ausentar de la població.

En aquest temps los treballs s'han fet obehint á un plá concret y determinat, efecte d'haverse pogut precisar, molt aproximadament, l'área d'exploració; y axis, s'ha comensat per excavar la part més baixa, per anar prosseguint succesivament fins á arribar al cim.

Sols s'han excavat uns 80 metres dels 1,600 de que havém fet esment, y no obstant s'ha posat al descobert un gran tros de muralla, paralela, com ja havém dit, á la que aparagué al cim del turó, ab parets travesseres y repeus en forma de grahóns, qual objectiu no es possible fixar, mentres no puguém relacionarho ab lo molt que encara resta amagat.

Passém, ara, á descriure los objectes més importants que s'han recullit entre la runa que cobria els murs:

CRÁNIS.—Fins á cinch n'havém trobat, més ó menys complerts. En general aquests cránis son dolicocefals, algú molt pronunciat, puig l'index cefálich no passa de 73'36. Lo més notable, entre tots, es un, quasi complert, que presenta la particularitat d'estar atravessat per un clau. Aquest clau es de ferro, de 23 centimetres de longitud, si be, es de creure que seria més llarch, puig mostra senyal de haverse trencat en la basa, y ademés n'havém trobat d'altres solts, que arriuen fins á 33 centimetres; en lo cim envers de cabota te un travesser un xich corvat, de 14 centimetres de llarch. Está clavat en la part superior del frontal, y atravessant tot lo cráni, passa ben prop de la cara inferior de un cóndil occipital y ve á exir dessota del maxilar inferior fins á la regió de les vértebres cervicals. Aquest cráni es remarcable per l'extraordinari desentrotllo del occipital, de forma excesivament convexa. Lo diámetro antero-posterior máxim es de 184 milimetres y l'

transvers màxim de 133, lo qual dona un índex cefàlich de 73'36, es à dir dolicocefal pur. Es remarcable, també, en aquest cràni la gran cabitat orbitaria, la estretura del frontal y 'l grau elevat de pronyatisme, qualitat propia dels caps dolicocefals. Les sutures cranianes, son molt senzilles y poch visibles, com si tendissen à soldarse y desapareixer.

Hi ha dos crànis més, ab senyal de haver sigut perforats per claus semblants al que acabém de descriure, y cridan la atenció dos fragments de closea craniana ab mostra evident de haver sigut tallats ó rascats, ó tal volta trepanats. Altres dos tenen el frontal sumament aplanat ja desde 'l punt superorbitari, y un d' ells presenta l' arrel nasal molt enlayrat ó sia quasi perpendicular al frontal. Els archs superciliars son molt prominents. Es notable, també, un maxilar superior, corresponent à un dels crànis perforats, per sa magnitud y gran cavitat. Les pessas dentaries hi son totes y 's distingexen per son perfecte estat de conservació. Tots aquests crànis, més ó menys, presentan la forma elipsoidal perllongada deguda à la estretura de la part devantera y à la extensió de la posterior, ó sia del occipital, y tenen molta semblansa ab els de la rassa humana de Néanderthal, la més antiga que 's coneix fins avuy dia. Tots ells son verament interessantíssims y ben merexedors d' ésser estudiats detingudament pels antropólechs.

Apart d' aquests crànis no s' han trobat altres despulles humanes, com no sia, alguns fragments, també de cràni, completament incinerats y carbonisats, per la cremació, que 's de suposar se 'ls hi aplicá.

OBJECTES D' OS.—Es gran la quantitat d' ossos que han aparegut entre les runes. N' hi ha de cervo, porch senglar, cavall, bou, cabra selvatje, etc., ab la particularitat de que molts presenten senyals de haver sigut utilisats com instruments. Son dignes de menció una escarpia, alguns perforadors, agulles y punxons, mànechs de banya, pessas pulimentades y uyals de senglar, dents y molars y mandíbules senceres de diversos animals.

S' hi ha trobat, també, una munió de petxines y cargols de mar, com Hélix, Purpura, Murex, Triton, Pectunculus, Ostraca, Cardium, Arca, etc., alguns cremats y altres foradats, utilisantse com ornament.

FERRAN DE SAGARRA.

(Continuad)